

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Dainius GENYS, Daiva Kristina KUZMICKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Judantis taikynys: migracijos tyrimų refleksyvumas Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos instituto tradicijoje¹

<...> liberalai, kurie pagal mūsų šią definiciją turi būti žmonės, pajėgūs be konvulsijų priimti skirtingumus, <...>. Prieš socialinę patologiją kovoti liberalą skatina patsai jo atsakomybės už bendruomenę pajutimas. Tačiau liberalui patologiška nėra savaime visa tai, kas nuo jo pažiūrų skiriasi, o tik tai, kas žlugdo arba menkina žmogiškąjį kūrybiškumą.

Vytautas Kavolis, „Lietuviškasis liberalizmas“²

Santrauka. Straipsnyje analizuojama migracijos tyrimų raida Lietuvoje, rekonstruojant Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos instituto (VDU LII) formuotą intelektualinę trajektoriją ir jos santykį su platesne posovietinės mokslo politikos dinamika. Migracija čia traktuojama ne tik kaip demografinis ar socialinės politikos reiškiny, bet ir kaip kultūrinė bei moralinė patirtis, reikalaujanti refleksyvios sociologinės vaizduotės. Teorinė prieiga remiasi Vytauto Kavolio kultūrinės refleksijos ir moralinės atsakomybės nuostata bei Charleso Wrighto Millso sociologinės vaizduotės koncepcija, papildyta intelektualinės sociologijos perspektyva. Straipsnyje teigiama, kad ankstyvieji diasporos ir išėivijos tyrimai pasižymėjo holistiniu, vertybiškai angažuotu požiūriu, o vėlesnė migracijos tyrimų institucionalizacija lydimą entropijos – normatyvinės ir refleksyvios gėlmės silpnėjimo, susijusio su kiekybinio vertinimo ir projektinės logikos įsigalėjimu. VDU Lietuvių išėivijos instituto atvejis

¹ Straipsnis parengtas pagal VDU Lietuvių išėivijos instituto 30-mečiui skirtą konferencijoje „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: plėtėjantys akiračiai ir ateities iššūkiai“ (vykusioje 2024 m. lapkričio 8 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje) skaitytą pranešimą „Judantis taikynys: šiuolaikinės migracijos tyrimai ir aktualijos“.

² Kavolis, Vytautas, *Lietuviškasis liberalizmas*. Vilnius: Versus aureus, 2008.

pristatomas kaip alternatyvus – migracijos tyrimų, kultūriškai jautrios ir morališkai atsakingos priegios – modelis. Straipsnyje kviečiama permąstyti mokslo atsakomybę visuomenei ir atkurti migracijos tyrimuose gilesnę refleksiją, siejančią struktūrinius procesus su žmogaus patirtimi, istorine atmintimi ir kultūrine savivoka.

Raktažodžiai: migracijos tyrimai, diaspora, Vytautas Kavolis, sociologinė vaizduotė, intelektualinė sociologija, refleksyvumas.

Įvadas

Migracija – tai ne tik demografinis reiškinys ar socialinės politikos objektas, bet ir simbolinis judėjimas, peržengiantis sienas, tapatybes ir reikšmes. Lietuvoje, ypač po 1990-ųjų, migracijos tyrimai buvo vienas pirmųjų laukų, kuriame posovietinis virsmas susikirto su išėivijos, diasporos ir atminties diskursais. Viena iš retų institucijų, gebėjusių šį diskursą artikuliuoti konceptualiai ir filosofiška, buvo Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos institutas (VDU LII)³.

Šiame straipsnyje siekiama rekonstruoti šios aplinkos formuotą sociologinių migracijos tyrimų trajektoriją, remiantis ne tik empiriniais rezultatais, bet ir intelektualine nuostata, kurią ženklino Vytauto Kavolio mąstymas. Jo siūlyta intelektualinė laikysena, jungianti kultūrinę refleksiją, moralinį atsakingumą ir tarpdisciplinišką mąstymą, šiandien tampa kontrastu daugeliui dabartinių tyrimų, kurių struktūra dažnai paklūsta kiekybiniais, ekonominiais reikalavimams ar laikmečio tyrimų madoms. Atitinkamai straipsnyje keliamas tikslas apžvelgti VDU Lietuvių išėivijos instituto vykdytų lietuvių diasporos ir migracijos tyrimų kryptis ir kaitą, siejant jas su platesne posovietinės Lietuvos mokslo politikos dinamika ir paradigminių nuostatų pokyčiais.

Šio straipsnio teorinė prieiga remiasi V. Kavolio kultūrinės refleksijos ir moralinės atsakomybės nuostata⁴, derinama su Charleso Wrighto Millso⁵ išplėtotą sociologinę vaizduotės koncepcija. Abi šias perspektyvas jungia bendras siekis suprasti socialinį reiškinį ne tik per duomenis ar empirinius dėsningumus, bet ir per žmogaus sąmonės, vertybių ir istorinio konteksto sąveiką. Sociologinė vaizduotė šiuo atveju tampa priemone susieti asmenines istorijas su visuomeniniais procesais, o biografinius likimus – su istorijos lūžiais. Tai leidžia tyrimą suvokti ne vien kaip duomenų rinkimo mechanizmą, bet ir kaip refleksyvią savistabos praktiką, kuri parodo, kiek mūsų pačių intelektualinis darbas atspindi platesnę visuomenės būseną – jos vertybes, empatijos ribas, gebėjimą matyti daugiau nei tai, kas išmatuojama.

³ Įkurtas 1994 m., VDU Lietuvių išėivijos institutas yra vienas svarbiausių Lietuvos akademinų centrų, sistemingai tyrinėjantis lietuvių diasporos ir migracijos reiškinius. LII veikla jungia humanitarinius, socialinius ir kultūros tyrimus, orientuotus į išėivijos istorijos, kultūros, atminties ir tapatybės temas. LII kaupia unikalius išėivijos archyvus, leidžia mokslo žurnalą „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“, organizuoja konferencijas ir tyrėjų seminarus (plačiau apie LII tyrimus ir veiklą žr. Skirius, Juozas, „Lietuvių išėivijos institutas: darbų ir tyrinėjimų 1994–2024 metais apžvalga“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (39) (2025), 29–47).

⁴ Kavolis, Vytautas, „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“, in *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, sud. Rita Kavolienė ir Darius Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000 [1992], 15–31.

⁵ Mills, Charles Wright, *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press, 1959.

Tokia prieiga natūraliai veda prie intelektualinės sociologijos⁶ tradicijos, kuri siūlo tirti ne tik tai, *ką* mokslas sako, bet ir *kaip* bei *kodėl* įsivyrėja tam tikri žinojimo būdai. Ši prieiga atveria galimybę sociologiją traktuoti kaip kultūrinę-egzistencinę praktiką, o ne vien kaip neutralų stebėjimą. Taip tyrimo objektu tampa ne tik migracijos procesai, bet ir pačios žinojimo sąlygos – institucijų, akademinėjų laukų ir normatyvinių struktūrų poveikis tam, *ką* ir *kaip* galime tyrinėti.

Su šia prieiga glaudžiai siejasi ir „entropijos“ metafora, kuri šiame straipsnyje naudojama šiuolaikinių migracijos tyrimų laukui apibūdinti. Entropija čia reiškia struktūrų, normų ir vertybinių orientyrų išskaidymą, būdingą dabartinei akademinėi kultūrai. Lietuvoje migracijos tyrimų laukas, ilgainiui profesionalėjantis ir institucionalizuojamas, kartu praranda ankstesnį visybiškumo siekį – vertybinę ir refleksyvią gelmę, kuri buvo būdinga ankstyviesiems išėivijos tyrimams.⁷ Manytume, kad šį pokytį lemia ne tiek kompetencijos stoka, kiek kultūrinės logikos poslinkis: vyrauja kiekybinių rodiklių ir projekcinio mąstymo paradigma, kurioje prarandama refleksyvioji sociologinė geba, o tyrimo prasmė neretai pakeičiama procedūrinio atitikimu.

Pasirinktas *kavoliškasis* požiūris leidžia iš naujo įvertinti, *ką* reiškia mokslo atsakomybė visuomenei, o sociologinės vaizduotės ir intelektualinės sociologijos jungtis suteikia metodinį karkasą šiai atsakomybei tirti. „Entropijos“ metafora savo ruožtu veikia kaip diagnostinis instrumentas, leidžiantis apmąstyti ne tik empirinius migracijos procesus, bet ir pačios akademinės refleksijos būklę – kiek mūsų tyrimai šiandien dar gali būti prasminga visuomenės savirefleksijos forma.

Žinojimo kūrimas kaip įpročio ir vertinimo kultūrų darinys

Norint suprasti, kaip vystėsi išėivijos ir migracijos tyrimai VDU Lietuvių išėivijos institute, svarbu žvelgti ne tik į akademinėjų rezultatų turinį, bet ir į tai, kokie žinojimo kūrimo įpročiai (angl. *habits*) formavosi instituciniame lauke ir kaip keitėsi vertinimo sistemos, turėjusios įtakos tam, *ką* laikome akademinėju pasiekimu. Tam pasitelkiamos Charleso Camico⁸ ir Michèle Lamont⁹ įžvalgos.

C. Camicas¹⁰, tyrinėdamas sociologinę įpročio sampratą, siūlo žiūrėti į mokslinių praktikų raidą kaip į istorinį procesą, kuriame idėjos, metodai ir tyrimų temos ne tiek racionaliai pasirenkamos, kiek „paveldimos“ iš ankstesnių intelektinių struktūrų. Kitaip tariant, akademiniai tyrimai dažnai formuojami ne dėl naujovių paieškos, o pagal vidinį institucijos kultūrinį pėdsaką – tai, kaip iki tol buvo mąstoma, rašoma, kokie autoriai cituojami, kokia laikysena laikoma tinkama.

⁶ Lamont, Michèle, *How Professors Think: Inside the Curious World of Academic Judgment*. Harvard: Harvard University Press, 2009; Camic, Charles, “The Matter of Habit”, *American Journal of Sociology* 91 (5) (1986), 1039–1087, <https://doi.org/10.1086/228386>; Abbott, Andrew, *The Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press, 2001.

⁷ Išsamiau apie VDU Lietuvių išėivijos instituto veiklą žr. <https://iseivijosinstitutas.lt/kronika/>.

⁸ Camic, “The Matter of Habit”, 1039–1087.

⁹ Lamont, *How Professors Think*.

¹⁰ Camic, “The Matter of Habit”, 1039–1087.

Ši įžvalga itin svarbi VDU Lietuvių išėivijos instituto atveju, kuriame ilgą laiką vyravo moralinės, kultūrinės ir egzistencinės perspektyvos, artimos V. Kavolio intuityviai mąstomai humanistikai, o metodinė kryptis telkėsi aplink kokybinę, hermeneutinę, interpretatyvų žvilgsnį.¹¹ V. Kavolio manymu, buvo labai svarbūs ne tik klasikiniai universitetiniai siekiai ieškoti mokslo tiesos ir prasmės, bet ir siekis pažinti savą visuomenę, kas su mumis vyksta ir kodėl. Kiekvienas tyrimas tarsi turi prisidėti prie didesnio bendro, kolektyvinio gėrio.¹² Tai suformavo tyrimų stilių, kuris, C. Camico žodžiais tariant, tapo įpročiu, intelektiniu instinktu, nukreiptu ne į kiekybinį matavimą, o į prasmių išaiškinimą.

Šie įpročiai tapo problemiški pokyčių laikotarpiu, kai vyraujančios mokslo politikos tendencijos ėmė teikti pirmenybę ne refleksyviems tyrimams (subjektyvioms, autoriaus nuožiūra parenkamoms ir grindžiamoms, originalumo ir aktualumo apibrėžtims), o kiekybiniais rodikliais grindžiamiems tyrimų projektams ir jų konkurencingumui (tariamai objektyviais parametrais aprašomiems tyrimų planams, jų pagrindimą siejant su praktiniu aktualumu, įgyvendinamumu ir rezultatų apčiuopiamumu). Istorikas Antanas Kulakauskas, nagrinėdamas mokslo politikos raidą Lietuvoje, kritiškai pabrėžia, kad nors formaliai buvo įtvirtinti autonomijos ir laisvės principai, realybėje dažnai vyravo biurokratinis formalizmas ir pasyvumas.¹³ Anot autoriaus, universitetai galiausiai tapo priklausomi nuo valstybės finansavimo ir politinių sprendimų. Reikšmingą vaidmenį atliko ir išsigalėjusi rinkos logika – krepšelių sistema, konkurencija dėl studentų, universitetų masifikacija.¹⁴ Tai vertė kelti klausimą dėl akademinų vertybių erozijos: universitetai vis dažniau buvo matomi kaip paslaugų teikėjai, o ne kultūros ir demokratijos židiniai. Tad akademinis įprotis atsidūrė kolizijoje su struktūriniu reikalavimu tapti kitaip produktyviam – matuoti, skaičiuoti, skelbti. Taip ankstesni tyrimo principai liko epistemologiškai gyvybingi, bet strategiškai marginalizuojami (plačiau apie šį virsmą galima skaityti kito istoriko Egidijaus Aleksandravičiaus knygoje „Spalvos ir juostos: akademinės lietuvių skautijos istorija, 1924–2024“, kurios 3 skyriuje, nagrinėdamas VDU atkūrimo peripetijas, jis rašo ir apie bendresnius aukštojo mokslo politikos dėsningumus bei kryptis¹⁵).

M. Lamont savo garsioje knygoje „Kaip mąsto profesoriai“¹⁶ analizuoja, kaip mokslo institucijos ir vertinimo komisijos dažnai remiasi ne mokslinio darbo kokybe, o tuo, kaip šis darbas atitinka sistemos apibrėžtus produktyvumo ir prestižo kriterijus. Kitaip sakant, svarbu ne tiek tai, ką tyrimas pasako apie pasaulį, kiek tai, kur jis paskelbtas, koku formatu pateiktas ir ar atitinka projekto rezultatų lentelę. Taikant M. Lamont įžvalgą mūsų atvejui

¹¹ Aleksandravičius, Egidijus, „Laisvė, moralybė ir jos šėtonai“, in *Nepriklausomųjų kelias*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.

¹² Kavolis, Vytautas, „Kalbėjimo reikalingumas, sąskambio galimybė“, in *Laisvės kultūra*, sud. Darius Kuolys. Vilnius: Odilė, 2023 [1994], 198–202.

¹³ Kulakauskas, Antanas, „Baziniai mokslo ir studijų politikos principai bei jų praktinio taikymo politikos kaita Lietuvoje 1990–2018 metais, arba kodėl Lietuvos mokslas ir studijos neišeina į magistralinį sėkmingos raidos kelią“, *Darbai ir dienos* 71 (2019), 108.

¹⁴ Girkontaitė, Agnė, „Lietuvos aukštojo mokslo akademinis diskursas – neoliberalizmo link“, *Acta Paedagogica Vilnensia* 54 (2025), 139–156, <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2025.54.9>.

¹⁵ Aleksandravičius, Egidijus, *Spalvos ir juostos: akademinės lietuvių skautijos istorija, 1924–2024*. Vilnius: Versus, 2023, 411–476.

¹⁶ Lamont, *How Professors Think*.

matyti, kad išeivijos tyrimų gelmė, moralinis turinys ar konceptualus gylis, buvęs būdingas pirmajam nepriklausomybės dešimtmečiui, instituciniu požiūriu tampa ne toks vertingas, jei neinicijuojamas projektas, nepaskelbiama publikacija žurnale Q1 ar nesulaukiama tarptautinio partnerio. Tyrėjai, anksčiau buvę stiprūs idėjų plėtotojai, tampa priversti prisitaikyti prie subsidijų (išorinės finansinės paramos) principo, net jei dėl to prarandamas temos ir metodo originalumas.

Ši vertinimo sistema iš dalies pakeičia tai, ką klasikiniu požiūriu laikome sociologine kompetencija: gilūs, kultūriškai jautrūs, metodologiškai originalūs ir konceptualūs tyrimai nustoja būti laikomi pranašesniais, nes nesugeneruoja matuojamos grąžos. Taip turinio gelmė galiausiai ir laipsniškai keičiama tuo, kas administraciškai laikoma efektyvumu¹⁷, t. y. publikacijų skaičiumi ir prestižu (kuris *a priori* nustatomas pagal Lietuvos mokslo tarybos patvirtintus mokslinių leidyklų ir žurnalų sąrašus¹⁸).

Tai gerokai kontrastuoja su V. Kavolio požiūriu, kuris diasporos ir priverstinės migracijos tyrimus traktavo ne tik kaip empirinę užduotį, bet ir kaip moralinį veiksma – būdą išlaikyti kultūrinę atmintį, išgryninti sąmoningumo struktūras, įtvirtinti egzistencinį ryšį su istorine tauta ir jos likimu.¹⁹ V. Kavolio mąstymas šiuo aspektu artimas ne fenomenologijai, o hermeneutinei sociologijai²⁰, kurioje svarbus žinojimo refleksyvumas, moralinis jautrumas ir kultūrinis įsivaizdavimas. Todėl šiame kontekste prasminga ne tik analizuoti tai, kas ištirta, bet ir klausti: ką sociologinis žvilgsnis prarado, kai migracijos tyrimai virto duomenų gamyba, o ne socialine refleksija?

VDU Lietuvių išeivijos institutas ir kokybiško sociologinio tyrimo vizija pagal Vytautą Kavolį

Prieš imantis nagrinėti VDU išeivijos instituto veiklą, verta trumpai nužymėti bendresnį diasporos ir migracijos tyrimų lauką Lietuvoje, čia veikiančius svarbiausius tyrėjų branduolius bei per nepriklausomybės laikmetį išryškėjusias tyrimų kryptis.

Šalia VDU Lietuvių išeivijos instituto šioje srityje vyksta ir kitos reikšmingos iniciatyvos. VDU Socialinės antropologijos centras²¹ plėtoja tarpdisciplininius tyrimus apie lietuvių kilmės diasporas posovietinėje erdvėje, šiuolaikinių migrantų ir reemigrantų patirtis, solidarumo formas bei moralinius migracijos aspektus, įtvirtindamas antropologinį

¹⁷ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2021 m. rugsėjo 2 d. įsakymas Nr. V-1593 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. kovo 1 d. nutarimo Nr. 149 „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo įgyvendinimo“ 2.3 ir 2.4 papunkčių įgyvendinimo“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2c3557900bcc11ecb4af84e751d2e0c9/MgJscCWVjb?jfwid=a82o554d6>.

¹⁸ Tarptautiniu mastu pripažintų leidyklų, kurios 2017–2023 metais išleido Lietuvos tyrėjų monografijas, o Lietuvos universitetai ir mokslinių tyrimų institutai jas teikė kaip socialinių mokslų srities mokslo sklaidos vienetus (darbus), sąrašas (2024), https://lmt.lrv.lt/public/canonical/1730986431/3697/S_leidyklos_2017-2023_s%C4%85ra%C5%A1as.pdf.

¹⁹ Kavolis, Vytautas, „Generacijos identiteto ieškojimas“, in *Nepriklausomųjų kelias*, 94–107; Kavolis, Vytautas, „Lietuvos atstatymas: jaunosios kartos programa“, in *Nepriklausomųjų kelias*, 27–31.

²⁰ Sverdiolas, Arūnas, *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*. Vilnius: Apostrofa, 2012.

²¹ Žr. <https://smf.vdu.lt/mokslas/centrai/socialines-antropologijos-centras/>.

požiūrį į migraciją kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį. Vilniaus universitete²² migracijos klausimai tiriami pavienių mokslininkų grupių – daugiausia švietimo, šeimos, integracijos ir reemigracijos aspektais, tačiau kol kas be atskiro centro ar aiškiai apibrėžtos tyrimų nišos. Mykolo Romerio universitete migracija analizuojama iš teisinės apsaugos, žmogaus teisių ir viešosios politikos perspektyvų, ypač akcentuojant pabėgėlių integraciją.²³ Kauno technologijos universitete vykdytas projektas MIGRACULT savo ruožtu leido išplėsti sociologinį požiūrį į emigraciją, tyrinėjant vertybinius skirtumus tarp emigravusių ir pasilikusių lietuvių bei migracijos kultūros kaitą po 1990-ųjų.²⁴ Paminėtinas LSMC Sociologijos institutas, tiriantis darbo ir socialinius santykius, etninių grupių (migrantų, tautinių mažumų) padėtį, socialinę gerovę, demografines ir migracijos tendencijas.²⁵ Galiausiai, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos (URM) programa „Globali Lietuva“ atstovauja valstybės strateginiam požiūriui į diasporą, pabrėžia jos vaidmenį kuriant globalią lietuvių bendruomenę ir skatina pereiti nuo diasporos kaip „problemos“ prie partnerystės valstybės vystymosi srityje sampratos.²⁶

Imantis nuodugniau analizuoti Lietuvių išėivijos instituto atvejį, verta paminėti Vytauto Didžiojo universiteto išskirtinumą. Jo atkūrimas 1989 m. glaudžiai susijęs su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu – tai buvo simbolinis ir praktinis žingsnis atkurti vakarietišką universitetinę tradiciją, nutrauktą sovietmečiu. Iki šiol jis išsiskiria humanistine misija, dialogu su diaspora ir istorine tapatybe, susiformavusia išskirtinėmis aplinkybėmis. VDU tapo alternatyva sovietinei mokslo ir studijų paradigmai, atsisakydamas ideologinės indoktrinacijos ir siekdamas ugdyti laisvą, tarpdisciplininį, kritinį mąstymą.²⁷ Išskirtinis universiteto bruožas – diasporos indėlio įtraukimas: prie universiteto atkūrimo aktyviai prisidėjo išėivijos intelektualai, kurie padėjo formuoti universitetą kaip tiltą tarp Lietuvos ir Vakarų pasaulio.²⁸ VDU taip pat tapo viena pirmųjų institucijų, kurioje buvo atnaujinta sociologijos, politologijos, filosofijos, religijos studijų tradicija, derinant ją su kultūrine savivoka, istorine refleksija ir demokratijos principais. Tai daro universitetą ne tik akademinu centru, bet ir moraliniu bei kultūriniu orientyru šiuolaikinei Lietuvai. Neatsitiktinai VDU Lietuvių išėivijos instituto veikla siekta ne tik apibrėžti tam tikrą akademinį standartą, bet ir įkūnyti vertybinės, kultūrinės ir analitinės laikysenos modelį²⁹, ypač svarbų migracijos ir diasporos tyrimuose. Taigi, VDU Lietuvių išėivijos institute organiškai susipina epistemologinė gelmė, normatyvinė įtampa ir refleksyvus kultūrinės tapatybės vertinimas.

²² Žr. <https://www.vu.lt/mokslas/mokslaine-veikla>.

²³ Žr. <https://www.mruni.eu/mokslas/mokslo-laboratorijos/gyvenimo-kokybes-laboratorija/>.

²⁴ Žr. <https://ktu.edu/projects/migracines-kulturos-tyrimas-nepriklausomoje-lietuvoje-1990-2018-m-migracult/>.

²⁵ Žr. <https://lstc.lt/apie-mus/>.

²⁶ Žr. <https://globalilietuva.urm.lt/>.

²⁷ Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.

²⁸ Aleksandravičius, *Spalvos ir juostos*.

²⁹ „Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos instituto nuostatai“, *VDU Lietuvių išėivijos institutas* (2023), <https://iseivijosinstitutas.lt/wp-content/uploads/2024/01/nuostatai.pdf>.

Tyrimo paradigma: nuo empirinių duomenų prie giluminio supratimo

V. Kavolio sociologinis tyrimas neapsiriboja empirinių rodiklių fiksavimu.³⁰ Jis konceptualizavo migraciją kaip egzistencinį judesį tarp socialinių ribų – tiek politinių, tiek kultūrinių. Iševija jam buvo ne tiek demografinė kategorija, kiek visų pirma sąmoningumo struktūrų atspindys – kaip individai interpretuoja laisvę, kaltę, atsakomybę, atmintį.³¹ Kaip kultūros sociologas, V. Kavolis tyrinėjo ne tik tai, ką žmonės daro, bet ir tai, ką jų veiksmai reiškia jų pačių kultūrinėse aplinkose.³²

Kokybiško tyrimo standartas čia buvo ne vien metodologinis kruopštumas, bet ir intelektinis žingeidumas – gebėjimas kelti nepatogius klausimus apie kultūros uždaramą, istorinę tapatybę, skirtingų visuomenės grupių mąstyseną ir jos kaitą skirtingais laikotarpiais. Sociologas tyrė, „kaip žmonės elgiasi bendruomenėje ir kaip jų elgesys santykiauja su reikšmių rinkiniais, kuriuos jie pripažįsta“³³. Tai – interpretacinės, o ne pozityvistinės sociologijos kryptis.

Analitinės dimensijos: struktūra, sąmoningumas, moralė

V. Kavolio tyrimo modelį galima išskleisti per kelias kertines analitines dimensijas:

- Struktūrinis jautrumas: kaip institucijos ir galios laukai riboja ar išlaisvina žmonių elgesį.
- Kultūrinė refleksija: kaip tapatybė ir vertybės formuojasi per sąveiką su istorija.
- Normatyvinė įtampa: kaip tyrėjas įsipareigoja ne tik paaiškinti, bet ir išlaikyti moralinę laikyseną – ne moralizuodamas, o išskleisdamas vertybių ir atsakomybės lauką.
- Tarpdiscipliniškumas: V. Kavolio tekstuose susilieja sociologija, istorija, filosofija ir literatūrinė vaizduotė – tyrimas suprantamas kaip kultūros kritika.

Toks tyrimas buvo tiek refleksyvus, tiek orientuotas į viešąjį gerį. Neatsitiktinai V. Kavolis laikėsi pozicijos, kad socialinis mokslas turi kalbėti apie tai, kas viešajame diskurse neretai lieka paraštėse: apie spaudos formas, tapatybės krizę, emigracijos kultūrinį nuosmukį.³⁴

Kavoliškoji tyrimų samprata migracijos (ypač šiuolaikinės) socialinių tyrimų lauke patyrė proveržį ir padėjo formuoti kokybinių etnografinių tyrimų diskursą rigidiškoje loginio pozityvizmo tyrimų tradicijoje. LII vadovybė, skirdama dėmesio etnografinėms posovietinės lietuvių emigracijos studijoms tiek rengdama Europos lietuvių studijų savaičių programas, tiek inicijuodama disertacijų projektus, siekė įtvirtinti kokybinių tyrimų tradicijas (turimos omenyje kokybiniais tyrimais grįstos daktaro disertacijos, pvz., Daivos

³⁰ Noreika, Alvydas, „Bendrieji metodologiniai Vytauto Kavolio kultūros sociologijos principai“, *Filosofija. Sociologija* 20 (1) (2009), 35–43.

³¹ Kavolis, Vytautas, „Neaiškūs žmogus ir istorijos dviprasmybės“, in *Laisvės kultūra*, 70–99; Genys, Dainius, „Kavoliška *laisvės sociologija* ir jos dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 35 (2) (2024), 150–159, <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2024.35.2.2>.

³² Aleksandravičius, „Laisvė, moralė ir jos šėtonai“.

³³ Kavolis, „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“, 22.

³⁴ Kavolis, Vytautas, *Laisvės kultūra*, sud. Darius Kuolys. Vilnius: Odilė, 2023 [1966].

Kristinos Kuzmickaitės „Recent Lithuanian Immigrants in Chicago (1988–2000)“ („Naujieji lietuviai imigrantai Čikagoje (1988–2000)“), Gedo Malinausko „This Child Is Also Mine: A Narrative Approach to the Phenomenon of Atypical Custodial Grandparenthood“, Ingridos Celešiūtės (Dačioliienės) „Transnacionalus mobilumas kaip moterų (pra) gyvenimo būdas: Lietuvos slaugytojos Norvegijoje“. Siekiant suprasti šiuolaikinės migracijos procesus, buvo sąmoningai skatinama kokybinių tyrimų paradigma renkant ir analizuojant empirinius duomenis. Galiausiai, institutas tapo „pirmaisiais namais“ filosofams Leonidui Donskiui ir Mykolui Drungai, gerokai sustiprinusiems filosofinį, kultūrologinį tyrimų sparną.

Tyrimo institucinė terpė: tarp entuziazmo ir marginalizacijos

Lietuvių išėivijos institutas, kaip minėta, buvo svarbus posovietinio intelektualinio atgimimo laikotarpiu. Pirmuosius jo veiklos dešimtmečius žymėjo ne tik intensyvus leidybinis darbas, tyrimų projektai ir kultūrinis tarpininkavimas, bet ir kultūrinio savęs pažinimo entuziazmas. Migracija tyrinėta ne naudojant duomenų masyvus, o per istorinį refleksyvumą: kokia yra mūsų politinė kultūra? Kaip diasporinė patirtis veikia mūsų bendruomeniškumą?

Tačiau sulig XXI amžiumi (tiek su Bolonijos proceso pradžia, tiek su neoliberalios politikos įsigalėjimu, tiek su informacinių technologijų proveržiu), universitetams vis labiau tampant paslaugų darbo rinkai teikėjais, užuot ugdžius visapusiškai kritiškai mąstančius piliečius, LII veikla susidūrė su finansavimo, kiekybinių vertinimo standartų ir projektų konkursų laimėjimo iššūkiais. Universitetai patys ėmė teikti pirmenybę norui prisidėti prie modernios ekonomikos kūrimo, skatinti tyrimus, technologinę pažangą³⁵, o tai tik dar labiau išryškino įtampą tarp mokslo kaip viešojo gėrio ir mokslo kaip rinkos produkcijos³⁶. Mokslo diskursui judant nuo kokybinių parametrų (pvz., konceptualių idėjų, metodologijų, sąvokų ar refleksijų originalumo ar brandos) link kiekybinių aspektų (pvz., tyrimo projektų paraiškų ir publikacijų skaičiaus), tai iš dalies atsiliepė ir lietuvių diasporos bei emigracijos tyrimams.

M. Lamont³⁷ įžvalga apie tai, kad institucinis pripažinimas vis dažniau priklauso ne nuo žinojimo turinio, o nuo išorinių sėkmės indikatorių, šiuolaikinėje Lietuvoje atsiskleidžia praktinėmis pasekmėmis – tyrimas darosi vis labiau segmentuotas, atsietas nuo visumos. Metodai tapo rafinuotesni, tačiau tyrimo vaizduotė seklėjo. Kita vertus, turint omenyje lietuvių emigracijos srautus³⁸, nėra visiškai keista, kad migracijos tyrimai slinko į ekonominių paskatų, demografinių skaičiavimų, bendruomeninių iniciatyvų lauką, bet

³⁵ Pavyzdžiui galime imti universitetų strategijas, šiuo atveju – VDU (žr. <https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2020/11/VDU-Strateginis-veiklos-planas-2021-2027-1.pdf>).

³⁶ Ši įtampa vaizdingai atsiskleidžia vertinant tyrėjų, mokslininkų kvalifikacinius reikalavimus; pavyzdžiui vėl galime imti VDU taikomus reikalavimus (žr. https://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2023/03/S-kvalifikaciniai-reikalavimai_2024-02-28.pdf).

³⁷ Lamont, *How Professors Think*.

³⁸ Žr. <https://123.emn.lt/>.

prarado kultūrinio ir politinio žvilgsnio gelmę, o tikrovė tapo vis sudėtingesnė ir reikalavo kompleksiško paaiškinimo³⁹.

V. Kavolis, tarsi sekdamas C. W. Millso išvalgomis, mokė tyrimus ne tik fokusuoti į konkretų tikslą, bet ir sieti su bendresnėmis visuomenės problemomis, analizuoti istorijos struktūras, persipinančias su biografijomis. V. Kavoliui tyrimas – kaip etinis veiksmas, kultūrinis pasipriešinimas užmarščiai. Neatsitiktinai ši analizė baigiasi ne formulėmis, o klausimu: ką reiškia tai, kad sociologiniuose tyrimuose šiandien retai kada kalbama apie laisvę, orumą, kultūrą, tarsi šie dalykai būtų prabanga, o ne tyrėjo pareiga? Tyrimas, kuris kadaise buvo traktuojamas kaip būdas pažinti ir išsaugoti tautos sąmoningumo struktūras, virto funkciniu žinojimu, skirtu lentelėms užpildyti, rėmėjų sąlygoms tenkinti arba pritaikyti viešajam diskursui.

Analitinės vaizduotės praradimas

LII migracijos ir diasporos tyrimų samprata iš esmės koreliuoja su Lietuvos valstybės politika tik bendroje strateginėje vizijoje, tačiau jiems būdingi ryškūs požiūrių, prioritetų ir metodologijos skirtumai. Pavyzdžiui, tiek institutas, tiek valstybės institucijos (ypač Užsienio reikalų ministerija) pripažįsta diasporą kaip svarbų Lietuvos išteklių kuriant ekonominę, kultūrinę ir socialinę pridėtinę vertę. Abu siekia įtraukti diasporos išteklius į Lietuvos vystymąsi. Skirtumus savo ruožtu galima nusakyti trimis lygmenimis:

- **Intelektualinėje refleksijoje** LII tyrimai remiasi kultūrine, istorinės atminties ir tapatybės rekonstrukcija, o diasporos politika akcentuoja instrumentinį efektyvumą – grįžtamąją migraciją, darbo rinkos integraciją, programų finansavimą.
- **Instituciniam požiūriui** būdinga fragmentuota migracijos politika (atskirai tvarkomos darbo migracijos, diasporos, pabėgėlių sritys), o LII siūlo holistinę, kultūriniais saitais grįstą migracijos sampratą.
- **Diskurso lygmeniu** LII kuria istorinį-kultūrinį dialogą, o viešojo politika dažnai lieka reaktyvi, orientuota į demografinius ir ekonominius iššūkius, o ne į tapatybės tęstinumą.

LII požiūris atskleidžia giluminį, refleksyvų diasporos ir migracijos supratimą, kuris gali papildyti ir praturtinti strategiškai instrumentinę valstybės politiką, tačiau kol kas šie du diskursai nėra pakankamai integruoti.

³⁹ Apie tai paskutiniame knygos „Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija“ skyriuje užsimena E. Aleksandravičius, tiksliai nukreipdamas skaitytojo žvilgsnį į posovietinės vaizduotės ribas ir nūdienos pasaulio kompleksškumą (žr. Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 603–609).

1 lentelė. *Migracijos ir diasporos politikos sampratų skirtumai: VDU Lietuvių išeivijos instituto ir Lietuvos valstybės politikos požiūrių palyginimas (sudaryta autorių⁴⁰)*

Sritis	Institutas	Lietuvos politika / diskursas	Įtampos taškas
Tapatybė	Istorinė, kokybinė interpretacija	Politinė, kvantifikuota, kaip priemonė ekonomikai	Tapatybės gylis neįtraukiamas į politiką
Migracija	Istorinė, diasporinė, kultūrinė interpretacija	Švietimas, integracija, darbo jėgos deficitas	Migracijos apibrėžimas kaip krizės, ne kaip galimybės
Institucinė logika	Holistinė, kultūrinė, istorinė lyginamoji interpretacija	Fragmentuota, sektorinė, orientacija į rodiklius	Diskursinė divergencija tarp kokybės ir rodiklių

Lietuvos akademinėje erdvėje VDU Lietuvių išeivijos institutas atlieka unikalią funkciją – tiria ne tik migraciją, bet ir tai, kaip apie ją kalbame. LII leidyba, archyvų atgaivinimas, tematinis nuoseklumas byloja apie bandymą išsaugoti intelektualinę tradiciją, kurioje sociologinis tyrimas yra ne administracinis veiksmas, o kultūrinės savimonės forma. Ši analizė rodo, kad migracijos tyrimai neturėtų būti redukuoti į darbo rinkos srautus ar integracijos rodiklius. Jie gali ir turi būti tapatybės, atminties, moralės ir istorinio sąmoningumo laukas, kuriame judama ne tik pro sienas, bet ir per idėjų mainus.

VDU Lietuvių išeivijos instituto leidybos profilis kaip refleksyvi migracijos tyrimų kryptis

Remiantis VDU Lietuvių išeivijos instituto išleistų knygų⁴¹ analize, galima išskirti keturias pagrindines tyrimų kryptis, kurios atskleidžia šios institucijos akademinį profilį ir intelektualinę laikyseną. Verta paminėti, kad ši analizė neapėmia kitų svarbių LII veiklų – tarptautinių ir nacionalinių konferencijų organizavimo, kito leidybinio darbo (žurnalo „Oikos“) ir LII bendradarbių publikacijų periodiniuose leidiniuose, darbo su įvairių lygių politikos formuotojais (nuo Tautinių mažumų departamento iki URM), galiausiai ilgamečio pedagoginio darbo ir individualios mokslininkų raiškos viešojoje erdvėje.

Pirma, LII itin nuosekliai plėtojo istorinės atminties ir tremties patirčių tyrimus, fiksuodamas XX a. vidurio lietuvių išeivijos bei politinės rezistencijos trajektorijas. Knygos apie tremtinius, karo pabėgėlius, atsiminimų ir dienoraščių publikacijos tampa ne tik empiriniais šaltiniais, bet ir moralinę laikyseną įamžinančiais dokumentais, liudijančiais apie kultūrinį tęstinumą per atmintį. Ši kryptis neatsiejama nuo 1990–2004 m. politinio

⁴⁰ Remtasi informacija iš: „Išleistos knygos“, VDU Lietuvių išeivijos institutas, žiūrėta 2025 birželio 15, <https://iseivijosinstitutas.lt/isleistos-knygos/>; *Globali Lietuva*, žiūrėta 2025 birželio 30, <https://globalilietuva.urm.lt/diasporos-politika/6>.

⁴¹ „Išleistos knygos“.

konteksto, kai Lietuvoje dar tik kūrėsi istorinio naratyvo viešasis karkasas, o akademinis darbas buvo suprantamas kaip dalis tautinio atgimimo proceso.

Antra, LII leidiniuose plačiai analizuojami diasporos organizaciniai tinklai, kultūrinė savimonė ir viešasis veiklumas, aprėpiant VLIK, ALT, Pasaulio lietuvių bendruomenės ir kitų organizacijų veiklą. Šios temos liudija apie tyrėjų domėjimąsi ne tik atskirų individų išgyvenimais, bet ir sisteminiu diasporos veikimo lauku, kuriame formuojasi alternatyvi pilietinė savivalda išėivijoje.

Trečia, ypatingą LII identiteto dalį sudaro biografiniai tyrimai, epistolika ir memuaristika. Leidžiami laišškai, dienoraščiai, asmeniniai liudijimai (pvz., Marijos Gimbutienės, Algirdo Juliaus Greimo ar Antano Smetonos epistoliniai archyvai) tampa terpėmis, kuriose asmeninė patirtis susipina su kolektyviniais likimais. Šis metodinis pasirinkimas koreliuoja su interpretacinės sociologijos tradicija, kai tapatybės analizė grindžiama ne vien reprezentacija, bet ir gyvenamojo pasaulio rekonstrukcija.

Ketvirta, nors ir rečiau, LII ėmėsi nagrinėti ir naujesnių migracijos bangų bei reemigracijos procesų temas, stengdamasis prisitaikyti prie mokslo politikos pokyčių. Išlaikytas kokybinis, interpretacinis žvilgsnis byloja apie tam tikrą atsparumo formą, nukreiptą prieš technokratinę ir kiekybiškai orientuotą akademinę rinkos spaudimą. Kaip pavyzdžiai tiktų kelių VDU institucijų (Lietuvių išėivijos instituto, Socialinės ekonomikos instituto, Sociologijos ir Viešojo administravimo katedrų) studentų, britės Wendy Raw ir Lojolos universiteto prof. Katherine Tyson McCrea'os praleista savaitė viename iš Lietuvos kaimų, įgyvendinant projektą „Rytojus prasidėjo vakar“. Studentės ir universitetų dėstytojos leido laiką su kaimo žmonėmis ir fiksavo jų perteikiamas vizualines ir naratyvines istorijas apie kaimo likimą atgavus Lietuvos nepriklausomybę. Savaitės patirtis fiksavo ir analizavo R. Indriliūnaitė ir D. K. Kuzmickaitė.⁴²

Atsižvelgiant į šias kryptis, VDU Lietuvių išėivijos instituto profilį galima apibrėžti kaip kultūrinės istoriografijos ir refleksyvios sociologijos junginį, kuriame akademinis tyrimas veikia ne tik kaip žinių generavimas, bet ir kaip atminties išlaikymo, moralinio liudijimo ir kultūrinio dialogo praktika. LII veikla atstovauja tarpdisciplininei laikysenai, kuriai būdinga tai, kad istorinė analizė, kultūrinė refleksija ir sociologinė vaizduotė veikia kaip lygiateisiai pažinimo būdai.

Šiuo požiūriu LII leidybinė produkcija gali būti traktuojama kaip lietuvių diasporos ir migracijos tyrimų laukas, kuriame įsitvirtina ne skaičiavimo, o klausymosi, interpretavimo ir pasakojimo etika. Toks požiūris svarbus ne tik akademinėi įvairovei, bet ir epistemologiniam atsparumui – gebėjimui išlaikyti dialogišką, kultūriškai jautrią ir morališkai atsakingą tyrimų trajektoriją.

⁴² Indriliūnaitė, Rasa ir Kuzmickaitė, Daiva Kristina, „Rytojus prasidėjo vakar: tarptautinės migracijos įtaka kaimo bendruomenei“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (7) (2009), 51–63.

Nuo emancipacijos link entropijos: migracijos tyrimų ir akademinės kultūros lūžiai posovietinėje Lietuvoje

Posovietinis kontekstas: nuo emancipacijos prie prisitaikymo

Po 1990-ųjų Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, tvyrojo tam tikra emancipacinė viltis: tikėtasi, kad politinė nepriklausomybė atvers duris ir intelektualiniam išsivadavimui. Iš pradžių tai išties vyko – atsirado naujų tyrimų galimybių, atgijo intelektualinės iniciatyvos, sugrįžo tremties ir išeivijos paveldas. Vis dėlto ilgainiui prasidėjo visų sisteminių sferų, įskaitant mokslą, posovietinė entropija. Vaizdžiai kalbant, tokia entropijos (politikos sociologijos požiūriu, tai – sociopolitinių struktūrų, normų, vertybių ar autoriteto išskaidymas, dezorganizacija ar fragmentacija) būsena migracijos tyrimų kontekste pasireiškia refleksijos nuosmukiu, kai vis rečiau klausiame apie vertybines ar moralines visuomenės veiklos prielaidas. Vietoje normatyvinio tyrimo tarpsta procedūrinė atitiktis.

Pavyzdžiui, 2008 m. LII inicijavo, o Tautinių mažumų ir informacijos departamentas finansavo tyrimą, kuris suvienijo tarpdisciplinines istorikų, sociologų ir edukologų pajėgas, įtraukiant ir lietuvių bendruomenių, mokyklų atstovus, tėvus, biurokratinės institucijas, siekiant išsiaiškinti įvairiuose žemynuose ir kraštuose veikiančių lietuvių bendruomenių švietimo iššūkius bei sunkumus, su kuriais susiduria (re)emigravusios šeimos, užsiimančios vaikų lituanistiniu ugdymu.⁴³ Galiausiai, labiau holistiniai tyrimai ėmė skaidytis į atskiras, siauresnes sritis, kurių finansavimas ir koordinavimas glaudžiau susiję su įvairiomis žinybomis, t. y. užuot išlaikius holistinio tyrimo nuostatą, ėmė tvirtintis tyrimo krypčių profiliai, sutampantys su šią sritį koordinuojančiomis institucijomis.⁴⁴ Tokia būklė būdinga ir tarptautiniams šiuolaikiniams migracijos tyrimams, kurie vis dažniau orientuojami į politikų nubrėžiamus efektyvumo ir integracijos rodiklius, o ne į moralines ir kultūrines priklausymo dimensijas.⁴⁵ Tai liudija refleksijos nuosmukį, kai vertybinės analizės vietą vis labiau užima technokratinis „valdymo racionalumas“.⁴⁶

Keltina prielaida, kad V. Kavolio projektas – kaip moralinio pasaulio rekonstrukcija po priespaudos – veikiausiai nebeatitiko dominuojančio efektyvumo ir racionalizavimo diskurso, kuris apibrėžė naujosios mokslo politikos nuostatas. Šių dienų Lietuvoje įsivyravo funkcinė žinojimo samprata, kai žinių vertė matuojama pagal išorinį „panaudojamumą“ – politinėse

⁴³ Aleksandravičius, Egidijus ir Kuzmickaitė, Daiva Kristina, sud., *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008.

⁴⁴ Paminėtina, kad pagrindinė lietuvių diasporos ir migracijos klausimu besirūpinanti institucija liko LR užsienio reikalų ministerija ir specialiai įsteigta Globalios Lietuvos programa, kurios pagrindinis siekis, manding, yra suvesti išvykstančiųjų ir grįžtančiųjų lietuvių skaičiaus balansą, palaikyti ryšius su lietuviškomis organizacijomis svetur, puoselėti lietuvių kalbą ir perduoti lietuviškumo formas (plačiau žr. *Globali Lietuva*), o giluminę diasporos analizę, susijusi su tapatybe, morale, istorinės atminties interpretacija, nesulaukia sisteminio valstybės institucijų dėmesio.

⁴⁵ Nowicka, Magdalena ir Vertovec, Steven, “Comparing Convivialities: Dreams and Realities of Living-with-Difference”, *European Journal of Cultural Studies* 17 (4) (2013), 341–356, <https://doi.org/10.1177/1367549413510414>; Favell, Adrian, *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1998.

⁴⁶ Habermas, Jürgen, *Modernybės filosofinis diskursas*. Vilnius: Alma littera, 2002; Bauman, Zygmunt, *Kultūra takiojoje modernybėje*. Vilnius: Apostrofa, 2014.

programose, projektinėse schemose, viešosiose strategijose⁴⁷, o diasporos ir migracijos procesų giluminės analizės ir holistinio tyrimo poreikis lieka nesuvoktas ir neapibrėžtas.

Makrolygmens pokyčiai: nuo atminties politikos prie rezultatų vadybos

Remdamiesi M. Lamont⁴⁸ (2009) mokslinių laimėjimų samprata, galime matyti, kad mokslo raidai Lietuvoje vis labiau daro įtaką makrostruktūrinis spaudimas:

- Instrumentalizuota mokslo politika, kuri, užuot skatinusi kritinį žinojimą, remia kiekybinius vertinimo kriterijus.
- Moralinio ir kultūrinio turinio fragmentacija ir nuvertinimas, kai tyrimuose vengiama jautrių temų, kurios gali versti kelti nepatogius klausimus apie mūsų santykį su istorija, emigracija, tapatybe ar atmintimi.
- Ekspertinio diskurso dominavimas, kai akademikas tampa techniniu konsultantu, o ne reflektuojančiu viešuoju intelektualu.

Tai reiškia, kad instituciniai prioritetai keitė ne tik tyrimo temas, bet ir jo paskirtį. Tyrimai iš būdo *mąstyti apie visuomenę* virto būdu *generuoti „indėlius“* į ataskaitas ar ES projektus. Makrolygmeniu šis virsmas rodo, kad Lietuvoje išlieka gilus susiskaldymas tarp viešosios reprezentacijos ir kultūrinės savivokos. Emigracija tampa demografinė problema, o ne egzistencinė dilema, tapatybės krizė matuojama tik kalbiniais indikatoriais, o ne kultūrine savastimi. Tai ženklina trūkinėjančius tiltus tarp socialinės realybės ir jos refleksijos. Jei seniau migracijos ir diasporos tyrimai turėjo galimybę būti vertybiniu balsu, šiaandien jie dažnai tampa administracinio, žinybinio žinojimo ir kiekybinio diasporos tinklo bei migrantų sociodemografinių charakteristikų aprašymu. Tai nereiškia, kad nėra gerų tyrimų, vis dėlto lieka vis mažiau terpės juos pamatyti kaip kultūrinį veiksmą.

Migracijos ir diasporos tyrimų spragos ir neatsakyti klausimai

Prof. Juozas Skirius, apžvelgdamas LII veiklą, apibendrina: „Lietuvių išeivijos instituto darbuotojai ir vadovybė per 30 metų padėjo tvirtus pagrindus naujai istorijos mokslo kryptčiai – *emigrantologijai*, kurioje darbuojasi vis daugiau įvairių sričių mokslininkų, kad būtų

⁴⁷ Pavyzdžiui, strateginiame Vyriausybės patvirtintame dokumente, šalies vizijoje „Lietuva 2050“ (<https://lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/12/pkvNdKVl0fk.pdf>), migracija apibrėžiama kaip struktūrinė ilgalaikė realybė, kurią būtina valdyti per tvarią, integruotą migracijos politiką, o lietuvių diaspora (lietuviai užsienyje) apibūdinama kaip Lietuvos kultūros, žinių ir socialinio kapitalo tinklas, turintis reikšmingą vaidmenį šalies modernizacijai. Iš pažiūros vizijoje „Lietuva 2050“ diaspora pozicionuojama patraukliai: kaip kultūros ambasadorė, padedanti skleisti Lietuvos įvaizdį, kalbą ir vertybes pasaulyje; kaip žinių mainų tiltas, jungiantis šalies mokslą, verslą ir inovacijas su pasaulio tinklais; kaip demografinės pusiausvyros veiksnys – per grįžtančius specialistus, šeimas, jaunimą; kaip socialinės atsakomybės ir pilietinio ryšio kuriant globalią, solidarumu grįstą tautinę tapatybę pavyzdys. Tačiau labiau įsigilinus į tekstą matyti, kad nors dokumente „Lietuva 2050“ deklaruojama atvira, įtrauki ir globali tautos vizija, požiūris į diasporą iš esmės išlieka pragmatinis – orientuotas į ekonominių indėlių ir demografinių problemų sprendimą, o ne į kultūrinės tapatybės dinamiką. Lietuvių diaspora čia yra ne tiek tautos egzistencijos išplėtimas, kiek politinis-administracinis išteklius, skirtas nacionaliniam atsinaujinimui. Tai liudija apie refleksijos stoką – vietoje normatyvinio (kultūrinio) požiūrio vyrauja vadybinė, procedūrinė nuostata.

⁴⁸ Lamont, *How Professors Think*.

kuo objektyviau nušviesta užsienio lietuvių istorija⁴⁹. Ryškiai išsiskiria diasporos – kaip susiorganizavusios, institucinių formų turinčios išeivijos dalies – tyrimai, tarsi sąmoningai priešpriešinami šiuolaikinės migracijos tyrimams, kurie lieka fragmentiškesni, labiau išskaidyti, dažnai besiremiantys virtualiomis, tinklinėmis bendruomenėmis. Kaip pastebi J. Skirius, suprantama, kad nedidelė LII komanda (apie 10 tyrėjų), turinti ribotus išteklius, kažin ar gali vienodai dėmesingai ir sistemingai aprėpti gan platų tyrimų lauką.

Kalbant apie darbus, kuriuos diktuoja kintanti tikrovė, dar laukiančius savo dėmesio, būtų galima įvardyti migracijos fenomenologijos poreikį: iš vienos pusės, LII gerai dokumentuoja *DP* (angl. *displaced persons*) kartos patirtis ir išeivijos etnografiją, iš kitos – stokoja šiuolaikinių migracijos patirčių analizės, kurią atliekant būtų reflektuojamas asmeninis ir egzistencinis mobilumo išgyvenimas. Ši spraga iš dalies paaiškinama tuo, kad šis aspektas perdėm dominuoja popkultūros lauke (žiniasklaidos pasakojimuose, TV laidose ir pavieniuose naratyvuose), todėl kuria iliuziją, jog yra pastebėtas, tačiau be sisteminės analizės ne iki galo suvoktas.

Taip pat prasminga atidžiau pagvildinti sienų ir paribių klausimų aiškinimą. Nors kai kur bandoma kalbėti apie kultūrinius ir intelektualinius paribius, dažnai jie lieka metaforizuoti, o ne sociologiškai ar antropologiškai išanalizuoti. Viena skaudžiausių sričių, kuriai vis dar trūksta akademinio dėmesio, yra grįžtamoji migracija ir jos giluminės socialinės bei institucinės pasekmės; tai ypač aktualu kalbant apie profesinę migraciją – medikus, vadybininkus, mokslininkus, kurie gyvena tarsi tarp dviejų pasaulių ir formuoja švytuoklinės migracijos modelį.

Ne mažiau įdomus, bet dar menkai tyrinėtas aspektas yra migracijos ir kultūros sąveikos – kaip migracija susijusi su ekologija, sodybų kultūra, dainų švenčių tradicija, kultūros elementų parvežimu ir kaip šie procesai keičia Lietuvos kultūros peizažą. Tai kelia platesnį klausimą – kaip keičiasi mūsų požiūris į migraciją ir diasporą? Ar vis dar veikia sovietinio laikotarpio sentimentas, kai išvykusieji buvo laikomi „pabėgusiais“, o likusieji – „tikrais patriotais“? Ar, priešingai, daugėja empatijos ir suvokimo, kad mobilumas gali būti saviraiškos, o ne išdavystės forma?

Galiausiai, svarbu tirti, ar ir kaip šie pokyčiai atsispindi ir instituciniu lygmeniu – kaip kinta valstybės institucijų požiūris į užsienio lietuvius, aptarnavimo kultūra ir priėmimo praktikos Lietuvoje? Visa tai atskleidžia, kad migracijos tyrimų laukas Lietuvoje vis dar evoliucionuoja nuo istorinio ir dokumentinio pasakojimo link gyvos, refleksyvos, socialiai jautrios migracijos sociologijos.

Apibendrinant Lietuvos diasporos ir migracijos tyrimų laukus per tris dešimtmečius yra gerokai paaugęs, tačiau išliko kiek fragmentuotas – humanitarinės, socialinės ir politikos mokslų institucijos plėtoja skirtingus, neretai papildančius, tačiau tarpusavyje nebūtinai susijusius aspektus. Vis dėlto vis dar juntama pusiausvyros tarp istorinių išeivijos studijų ir šiuolaikinės migracijos procesų analizės stoka, ypač gebant jungti kultūrinę refleksiją su struktūriniu, politiniu ir sociologiniu požiūriais į globalią lietuviškumo transformaciją.

⁴⁹ Skirius, „Lietuvių išeivijos institutas: darbų ir tyrinėjimų 1994–2024 metais apžvalga“, 44.

Ką galime suprasti apie save pačius?

Iš šios perspektyvos klausimas apie migracijos tyrimų būklę tampa klausimu apie pačios visuomenės refleksijos gebą: kiek esame linkę apmąstyti lietuviybės vietą ir reikšmę pasaulyje? Kiek mus domina ne tik tai, ką žinome, bet ir tai, ką iš tiesų suprantame apie save? V. Kavolio požiūriu, migracijos tyrimas nėra tik faktų rinkimas – tai bendruomeninės sąmonės tyrimas, bandymas atkurti kultūrinį nuoseklumą pasaulyje, kuriame sąsajos nyksta. Todėl atsakymas ar nesugebėjimas išlaikyti tokios perspektyvos nėra tik akademinis praradimas, tai – simptomas visuomenės, kuri praranda gebėjimą, o galbūt ir norą labiau save suprasti.

2 lentelė. *Kultūrinė-refleksyvi žinojimo paradigma: Lietuvių išeivijos instituto požiūris į diasporos ir migracijos tyrimus*

Komponentas	Reikšmė	Institucinė raiška (LII atveju)
1. Epistemologinis jautrumas	Žinojimo kūrimas per kultūrinę, istorinę ir moralinę refleksiją, o ne vien per metodologinius reikalavimus	Asmeninės istorijos, biografiniai archyvai, tremties atminties išsaugojimas
2. Intelektualinė laikysena	Tyrėjas kaip kultūrinis tarpininkas, o ne vien neutralus, anonimiškas stebėtojas	V. Kavolio paradigma, interpretacinis pasakojimas, eseistika, intelektualūs portretai
3. Moralinis įsipareigojimas	Atsakomybė tyrinėti nutylėtus reiškinius, t. y. išeivijos atmintį, atskirtį, traumas	Liudijimų publikavimas (dienoraščiai, laiškai), rezistencijos tyrimai
4. Struktūrinė kritika	Akademinis darbas kaip kritika dominuojančioms žinojimo formoms ir politinėms nuostatoms	Atsparumas biurokratinei mokslo vertinimo sistemai, kokybinio tyrimo gynyba
5. Kultūrinis tęstinumas	Žinojimo perdavimas kaip tapatybės išlaikymo forma	Lietuvių diasporos savimonės tyrimai, išeivijos veiklos istorijos
6. Tarpdiscipliniškumas	Sociologijos, istorijos, literatūros ir kultūros studijų sujungimas į vieną tyrimo lauką	LII leidiniai kaip eseistinės, memuarinės, mokslinės formų sintezė
7. Refleksyvi migracijos samprata	Migracija analizuojama kaip kultūrinė būseną, ne tik kaip statistinis procesas	Tyrimai apie grįžtamąją migraciją ir parvežamus kultūros elementus, kartų sandūras, diasporos transformacijas

VDU Lietuvių išeivijos instituto atvejis atskleidžia, kad net patiriant kiekybinėmis charakteristikomis vis labiau grindžiamos mokslo politikos spaudimą galima išlaikyti nuoseklią, kultūriškai jautrią ir istoriškai išsiskynusią akademinę trajektoriją, kuria vadovaujantis tyrimas tampa ne instrumentine priemone, o viešosios sąmonės forma. Tačiau tai reikalauja tikėjimo idealais ir ištikimybės akademinę sąžinę, conceptualaus karkaso ir humanistinio žvilgsnio, kolegishkumo ir tvirto apsisprendimo dėl prioritetų, drąsos

mokėti už tai kainą, net jei, kaip yra sakęs L. Donskis, tyrimų biudžetai ir nacionalinės premijos bus išdalytos be tavęs. Bet svarbiausia – kur glūdi prasmė?

Apibendrinimas: diasporos tyrimas kaip moralinis veiksmas ir iššūkis mokslo sistemai?

Ši analizė leidžia migracijos tyrimus suprasti ne vien kaip akademinį objektą, bet ir kaip kultūriškai, morališkai ir istoriškai įk kontekstintą pažinimo praktiką. Remiantis C. Camico⁵⁰ įžvalga apie mokslinių tyrimų istoriją kaip institucinės inercijos ir įpročių lauką, galima suprasti, kaip kai kurios vertybės – tokios kaip giluminis, kontekstualus, kultūriškai jautrus tyrimas – ilgai nei dingsta, o nutyla. Tyrimo kryptys nyksta ne dėl konceptualaus atsilikimo, o dėl sisteminės dėmesio ekonomikos, kuri palaiko tik tuos balsus, kurie atitinka kiekybinių vertinimų šabloną.

VDU Lietuvių išeivijos instituto atvejis atskleidžia alternatyvų kelią: jam tyrimas reiškė refleksyvų, vertybiškai angažuotą santykį su migracija, kai svarbu ne tik tai, kas juda, bet ir tai, kodėl, kaip tai jaučiama, ką tai reiškia tautos ir individo savivokai. Tai – tyrimas ne dėl paaiškinimo, o dėl pajautimo ir atsiminimo, kuris, kaip primena V. Kavolis, buvo ne tik intelektualinis darbas, bet ir moralinis veiksmas.

M. Lamont⁵¹ perspėjimas, kad akademinį prestižą vis dažniau lemia administracinė sėkmė (laimėti projektų konkursai, reitingai, indeksai), o ne refleksyvus turinys, tampa ypač aktualus mūsų kontekste. Ši vertinimo paradigma stumia nuo scenos tokių tipų tyrimus, kurie nepateikia greitų rezultatų, bet saugo giluminį požiūrį, istorinę atmintį ir etinę atsakomybę. Tai tampa ypač pavojinga posovietinėje visuomenėje, kurioje kultūrinis jautrumas ir moralinė atmintis jau ir taip yra trapūs. C. W. Mills⁵² sociologinės vaizduotės samprata migracijos tyrimuose šiandien dažnai nuskęsta tarp duomenų masyvo, apklausų surašymo, perlaidų skaičių ir ekonominių rodiklių. Prarandame tai, kas svarbiausia – žmogų ir jo pasaulį. Tad šiandien būtinas ne tik metodologinis, bet ir normatyvinis lūžis. Turime klausti ne vien „ką žinome“, bet ir „kodėl ir kaip mes tai žinome?“, „ką nutylime?“ ir „ko nebenorime matyti?“

Jei sociologija praranda gebėjimą liudyti žmogiškąją patirtį, ji nustoja ne tik būti mokslu, bet ir būti reikalinga. Mums būtina atkurti ne tik tyrimų gelmę, bet ir pasiryžimą pažvelgti į visuomenę ne kaip į duomenų šaltinį, o kaip į moralinę, kultūrinę ir istorinę visumą, kuriai reikia ne formulės, o supratimo. Šiame kontekste ypač aktualiai skamba VDU Lietuvių išeivijos instituto ilgamečio direktoriaus, profesoriaus E. Aleksandravičiaus raginimas išlaikyti tikėjimą „didžiausiu žmogiškumo stebuklu – valia keistis ir pareiga džiaugtis. Be jo neįmanomas išlikimas. Be jo neįmanoma atjauta ir skirtingų žmonių susikalbėjimas bendram labui. Tai neleidžia išjungti šviesos tunelio gale.“⁵³

⁵⁰ Camic, “The Matter of Habit”.

⁵¹ Lamont, *How Professors Think*.

⁵² Mills, *The Sociological Imagination*.

⁵³ Aleksandravičius, Egidijus, *Žaidimas su degtukais*. Vilnius: Tyto alba, 2024.

Šiandien tampa akivaizdu, kad migracijos tyrimai Lietuvoje turi ne tik grįžti prie gilesnės refleksijos ištakų, bet ir ieškoti naujų tyrimo būdų, kurie neatsietų struktūrinių pokyčių nuo kultūrinių patirčių ir moralinių įtampų. Tam reikalinga ne tik akademinė drąsa, bet ir konceptualus perorientavimas nuo kiekybinio efektyvumo prie kokybinio įsigilinimo, nuo administravimo prie supratimo. Tad ką reikėtų tyrinėti, kad išlaikytume atidesnę refleksiją?

- Emigracijos kaip egzistencinio patyrimo analizė: kas darosi žmogaus tapatybei, kai jis išplėšiamas iš istorinės tėkmės? Kaip išsaugoma ar prarandama kultūrinė atmintis?
- Kultūrinio jautrumo rekonstrukcija migracijos tyrimuose: kaip grąžinti tyrimui gebėjimą liudyti, išgirsti, išsiūreėti?
- Akademinės politikos kritika: koks yra grįžtamasis ryšys tarp tyrimų finansavimo nuostatų ir to, kas galiausiai lieka iš mūsų kaip tyrėjų – balsas ar funkcija?
- Tyrimai apie refleksyvumo praradimą: kaip keičiasi paties tyrėjo savivoka, kaip sociologija reflektuoja savo institucines prielaidas, kokią dalį tikrovės ji nustoja fiksuoti?

Šios ateities tyrimų kryptys nėra tik akademinis pasiūlymas. Jos gali padėti tyrėjams vėl pajusti savo darbo prasmę, sprendimų priėmėjams – geriau suprasti socialinius procesus už skaičių principo ribų, o visuomenei – atgauti galimybę būti matomai ne tik kaip darbo jėgai ar grėsmei, bet ir kaip bendruomenei su istorija, jausmais ir orumu. Tai yra sociologinės vaizduotės rehabilitacija mūsų pačių labai.

Literatūra

Abbott, Andrew, *The Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press, 2001.

Aleksandravičius, Egidijus, „Išsivijai ir Lietuvos užsienio politikos uždaviniai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (2006), 11–17.

Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

Aleksandravičius, Egidijus, „Laisvė, moralybė ir jos šėtonai“, in *Nepriklausomųjų kelias*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 5–20.

Aleksandravičius, Egidijus, *Spalvos ir juostos: akademinės lietuvių skautijos istorija, 1924–2024*. Vilnius: Versus, 2023.

Aleksandravičius, Egidijus, *Žaidimas su degtukais*. Vilnius: Tyto alba, 2024.

Aleksandravičius, Egidijus ir Kuzmickaitė, Daiva Kristina, sud., *Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008.

Bauman, Zygmunt, *Kultūra takiojoje modernybėje*. Vilnius: Apostrofa, 2014.

Camic, Charles, “The Matter of Habit”, *American Journal of Sociology* 91 (5) (1986), 1039–1087, <https://doi.org/10.1086/228386>.

Dačioliienė, Ingrida, „Transnacionalus mobilumas kaip moterų (pra)gyvenimo būdas: Lietuvos slaugytojos Norvegijoje“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2013.

Favell, Adrian, *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1998.

Genys, Dainius, „Kavoliška laisvės sociologija ir jos dėmenys“, *Filosofija. Sociologija* 35 (2) (2024), 150–159, <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2024.35.2.2>.

- Girkontaitė, Agnė, „Lietuvos aukštojo mokslo akademinis diskursas – neoliberalizmo link“, *Acta Paedagogica Vilnensia* 54 (2025), 139–156, <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2025.54.9>.
- Globali Lietuva*, žiūrėta 2025 birželio 30, <https://globalilietuva.urm.lt/diasporos-politika/6>.
- Habermas, Jürgen, *Modernybės filosofinis diskursas*. Vilnius: Alma littera, 2002.
- Indriliūnaitė, Rasa ir Kuzmickaitė, Daiva Kristina, „Rytojus prasidėjo vakar: tarptautinės migracijos įtaka kaimo bendruomenei“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (7) (2009), 51–63.
- „Išleistos knygos“, *VDU Lietuvių išsvijojimo institutas*, žiūrėta 2025 birželio 15, <https://iseivijosinstitutas.lt/isleistos-knygos/>.
- Kavolis, Vytautas, „Generacijos identiteto ieškojimas“, in *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006 [1962], 94–107.
- Kavolis, Vytautas, „Kalbėjimo reikalingumas, sąskambio galimybė“, in *Laisvės kultūra*, sud. Darius Kuolys. Vilnius: Odilė, 2023 [1994], 198–202.
- Kavolis, Vytautas, *Laisvės kultūra*, sud. Darius Kuolys. Vilnius: Odilė, 2023.
- Kavolis, Vytautas, „Laisvės samprata socialiniuose moksluose“, in *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006 [1959], 238–259.
- Kavolis, Vytautas, *Lietuviškasis liberalizmas*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Kavolis, Vytautas, „Lietuvos atstatymas: jaunosios kartos programa“, in *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006 [1953], 27–31.
- Kavolis, Vytautas, „Neaiškūs žmogus ir istorijos dviprasmybės“, in *Laisvės kultūra*, sud. Darius Kuolys. Vilnius: Odilė, 2023 [1966], 70–99.
- Kavolis, Vytautas, „Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų“, in *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, sud. Rita Kavolienė ir Darius Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000 [1992], 15–31.
- Kulakauskas, Antanas, „Baziniai mokslo ir studijų politikos principai bei jų praktinio taikymo politikos kaita Lietuvoje 1990–2018 metais, arba kodėl Lietuvos mokslas ir studijos neišeina į magistralinį sėkmingos raidos kelią“, *Darbai ir dienos* 71 (2019), 103–117.
- Kulakauskas, Antanas, *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.
- Kuzmickaitė, Daiva Kristina, „Recent Lithuanian Immigrants in Chicago (1988–2000)“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2000.
- Lamont, Michèle, *How Professors Think: Inside the Curious World of Academic Judgment*. Harvard: Harvard University Press, 2009.
- Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2021 m. rugsėjo 2 d. įsakymas Nr. V-1593 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. kovo 1 d. nutarimo Nr. 149 „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo įgyvendinimo“ 2.3 ir 2.4 papunkčių įgyvendinimo“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2c3557900bcc11ecb4af84e751d2e0c9/MgJscCWVjb?jfwid=a82o554d6>.
- Malinauskas, Gedas, “This Child Is Also Mine: A Narrative Approach to the Phenomenon of Atypical Custodial Grandparenthood”. Daktaro disertacija, University of Lapland, 2011.
- Mills, Charles Wright, *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press, 1959.
- Noreika, Alvydas, „Bendrieji metodologiniai Vytauto Kavolio kultūros sociologijos principai“, *Filosofija. Sociologija* 20 (1) (2009), 35–43.

Nowicka, Magdalena ir Vertovec, Steven, “Comparing Convivialities: Dreams and Realities of Living-with-Difference”, *European Journal of Cultural Studies* 17 (4) (2013), 341–356, <https://doi.org/10.1177/1367549413510414>.

Skirius, Juozas, „Lietuvių išėivijos institutas: darbų ir tyrinėjimų 1994–2024 metais apžvalga“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (39) (2025), 29–47.

Sverdiolas, Arūnas, *Kultūra lietuvių filosofų akiratyje*. Vilnius: Apostrofa, 2012.

Tarptautiniu mastu pripažintų leidyklų, kurios 2017–2023 metais išleido Lietuvos tyrėjų monografijas, o Lietuvos universitetai ir mokslinių tyrimų institutai jas teikė kaip socialinių mokslų srities mokslo sklaidos vienetus (darbus), sąrašas (2024), https://lmt.lrv.lt/public/canonical/1730986431/3697/S_leidyklos_2017-2023_s%C4%85ra%C5%A1as.pdf.

„Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos instituto nuostatai“, *VDU Lietuvių išėivijos institutas* (2023), <https://iseivijosinstitutas.lt/wp-content/uploads/2024/01/nuostatai.pdf>.

Dainius GENYS, Daiva Kristina KUZMICKAITĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

A MOVING TARGET: REFLEXIVITY IN MIGRATION STUDIES WITHIN THE TRADITION OF THE VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY LITHUANIAN EMIGRATION INSTITUTE

Summary. This article analyzes the development of migration studies in Lithuania by reconstructing the intellectual trajectory shaped by the Lithuanian Emigration Institute at Vytautas Magnus University (VMU) and examining its relationship to the broader dynamics of post-Soviet science policy. Migration is approached not merely as a demographic or social policy phenomenon, but as a cultural and moral experience requiring a reflexive sociological imagination. The theoretical framework draws on Vytautas Kavolis’s perspective on cultural reflection and moral responsibility, combined with Charles Wright Mills’s concept of the sociological imagination complemented by insights from intellectual sociology.

The article argues that early diaspora and exile studies were characterized by a holistic and value-engaged approach, whereas the later institutionalization of migration research has been accompanied by a form of “entropy” – a weakening of normative and reflexive depth associated with the growing dominance of quantitative evaluation and project-based logic. The case of the Lithuanian Emigration Institute at VMU is presented as an alternative model of migration research grounded in cultural sensitivity and moral responsibility. The article calls for a reconsideration of science’s responsibility to society and for the restoration of deeper reflexivity in migration studies, linking structural processes with human experience, historical memory, and cultural self-understanding.

Keywords: migration studies, diaspora, Vytautas Kavolis, sociological imagination, intellectual sociology, reflexivity.